

ประเพณีสองศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน
กรณีศึกษา: ชุมชนตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
Tradition of Two Religions in Multicultural Society to Encourage the
Strengthening of Community: A Case Study of Tamod Community,
Tamod District, Phatthalung Province

สุธาทิพย์ จันทมาศ^{1*} ชลธิชา จำนงค์² วรัญญู หนองมา³ เสฏฐวุฒิ จันทรเส็ง⁴

สุวีรยา สังข์แก้ว⁵ และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ⁶

1, 2, 3, 4, 5, 6 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

*E-mail : 611011238@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหมดและการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) ประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และ 3) แนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหมด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 รูป/คน

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่มีประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีสำคัญและมีการสืบทอดมายาวนาน ซึ่งเป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับการนับถือบรรพบุรุษ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการทำบุญร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ การติดต่อประสานงาน การจัดเตรียมอาหาร และการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี นอกจากนี้ยังมีคนจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย จากการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีสองศาสนา การนำเรื่องราวของประเพณีสองศาสนาไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนสองศาสนา และการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักประเพณีสองศาสนา

คำสำคัญ: ประเพณี, สังคมพหุวัฒนธรรม, การเสริมสร้างความเข้มแข็ง

Abstract

This research aimed to study 1) traditions of two religions in Tamod community and community participation in two religions, 2) tradition of two religions that affect the strength of the community, and 3) guidelines for promotion and conservation tradition of two religions in Tamod community. This study was conducted by qualitative research methods. The data was collected from the primary data and secondary data. The totally informants were 15 persons.

The results of the study revealed that Tamod community was a multicultural community with important tradition of two religions and long inheritance. The traditions were significantly on the values respect for ancestors, mutual respect, and joint performing meritorious deeds among Thai Buddhists and Thai Muslims. Additionally, the community participate in the traditions of two religious such as place provision, coordination, food preparation, and participation in the traditional activities. Moreover, the people of the outside community also took part. The community participation was able to influence the strength of the community. Furthermore, a guideline for promotion and preservation tradition of two religions consisted of the cultivation for children and youths to raise awareness and value of two religions, the creation local curriculum based on the story of tradition of two religions, the promotion for consciousness of tradition of two religions in community, and also the public relations for outsiders to know the tradition of two religions.

Keywords: Tradition, Multicultural Society, Strength Encouragement

บทนำ

ประเพณีเป็นสิ่งที่สืบทอดและปฏิบัติต่อ ๆ กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่ได้สั่งสมมาอย่างยาวนาน ผ่านการกระทำ สร้างขึ้น ถ้ายทอด และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความคิด ความเชื่อ และการกระทำ อันเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน เป็นลักษณะของการมีแบบแผน ความคิด ความเชื่อ การกระทำ ค่านิยมร่วมกัน สู่การกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนความประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ปรากฏอยู่ในทุก ๆ ขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ และความสัมพันธ์ต่อเพื่อน

มนุษย์ด้วยกัน อันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดงามเหมาะสม เสมือนเป็นบรรทัดฐาน หรือกลไกควบคุมทางสังคมที่สำคัญของชุมชน (อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม, 2559)

สำหรับประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่งในชุมชนตะโหนด ซึ่งเป็นประเพณีร่วมระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นประเพณีที่ส่งผลให้ชุมชนตะโหนดซึ่งเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม เป็นชุมชนที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรักความสามัคคี โดยประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีที่รวมจิตใจและร้อยรัดความรักความผูกพันของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น และนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประเพณีสองศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรณีศึกษา: ชุมชนตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง เพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาการและการพัฒนาชุมชนตะโหนด ตลอดจนการนำองค์ความรู้ไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชนพหุวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

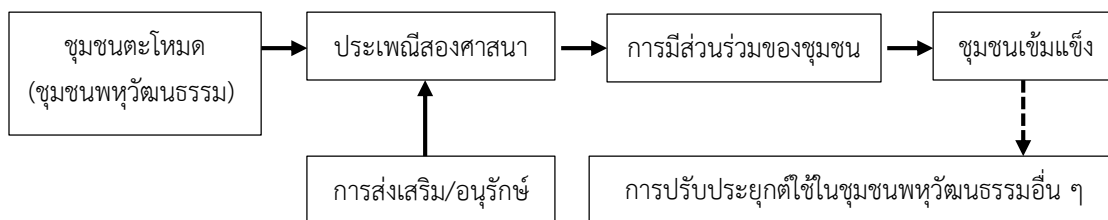
1. เพื่อศึกษาประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนดและการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. เพื่อศึกษาประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้ทราบเกี่ยวกับประเพณีสองศาสนาและการมีส่วนร่วมของชุมชน ประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และแนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนา โดยชุมชนสามารถนำผลการศึกษาไปปรับประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาเพื่อเชื่อมโยงสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ อีกทั้งชุมชนตะโหนดยังสามารถเป็นชุมชนต้นแบบให้กับชุมชนสองศาสนาอื่น ๆ ในการนำแนวคิดไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติสุข

การทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิด

คณะผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม ดังนี้ 1) แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี ประเพณีเป็นความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของสังคมว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและดีงาม 2) แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ความเชื่อเป็นการยอมรับนับถือและเชื่อมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยมีเหตุผลหรือไม่มีก็ได้ 3) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการคิด การตัดสินใจ และการดำเนินการ เป็นต้น 4) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่สามารถจัดการและแก้ไขปัญหาของตนเองได้อย่างแท้จริง 5) แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรม และ 6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงมาสู่กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 15 รูป/คน ประกอบด้วย 1) เจ้าอาวาสวัดตะโหนด จำนวน 1 รูป 2) โต๊ะอิหม่าม จำนวน 1 คน 3) พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 2 รูป 4) ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน 4) ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 2 คน 5) ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 4 คน และ 6) ชาวบ้านที่นับถือศาสนาอิสลาม จำนวน 4 คน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญในประเพณีสองศาสนา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมกราคม-มีนาคม 2564 จาก 2 แหล่ง ประกอบด้วย 1) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork) โดยใช้การสังเกต (Observation) ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) การสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) และ 2) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่เป็นข้อมูลจากเอกสาร ซึ่งการเก็บข้อมูลทั้ง 2 แหล่ง ให้ความสำคัญกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีสองศาสนา และการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ตลอดจนการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างชาวบ้านในชุมชนทั้งสองศาสนาที่เชื่อมโยงสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อให้ครอบคลุมและตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการศึกษา

ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหนด

ชุมชนตะโหนดตั้งอยู่ในตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม (Multicultural community) ที่มีชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ร้อยรัดความสัมพันธ์ของผู้คนสองศาสนาในชุมชนเข้าด้วยกัน นั่นก็คือ “ประเพณีสองศาสนา” ซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากความเชื่อที่ว่า ในสมัยอดีต “โต๊ะหมุด” เป็นบุคคลแรกที่เข้ามาตั้งรกรากในชุมชนตะโหนด ช่วงเวลานั้นชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ต่อมาได้มีชาว

ไทยพุทธเข้ามาตั้งรกราก ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเข้ามาเมื่อใด แต่ชาวบ้านในชุมชนทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมต่างพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จากการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างกันส่งผลให้เกิดการแต่งงานข้ามศาสนาขึ้น นำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติระหว่างสองศาสนา ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนมีความใกล้ชิดและแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ต่อมาชาวบ้านได้มีการจัดสถานที่เพื่อทำพิธีรำลึกถึงบรรพบุรุษของทั้งสองศาสนาขึ้นในสถานที่เดียวกัน ซึ่งเรียกว่า “ควนสองศาสนา” บริเวณนี้ในอดีตคือสถานที่ฝังศพของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม ก่อนที่ชาวไทยพุทธจะเปลี่ยนมาเป็นการเผาศพแทนการฝังในบริเวณดังกล่าว ดังนั้นเมื่อถึงวันว่าง คือวันที่ 17 เมษายนของทุกปี ชาวบ้านทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมจะมาร่วมทำบุญให้กับบรรพบุรุษ เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เรียกว่า “ประเพณีสองศาสนา” และชาวบ้านมีความเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมต่างให้ความสำคัญและเลื่อมใสศรัทธามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2543 ได้มีการเสนอขอให้เปลี่ยนแปลงวันทำบุญ “ประเพณีสองศาสนา” จากวันที่ 17 เมษายน เป็นวันที่ 15 เมษายน เพื่อให้สอดคล้องกับวันหยุดราชการในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งทุกฝ่ายต่างเห็นด้วย ดังนั้นเมื่อถึงวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ชาวบ้านในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงจะเดินทางเข้ามายังควนสองศาสนาเพื่อร่วมทำบุญในประเพณีสองศาสนาอย่างเนืองแน่น

โดยชาวไทยพุทธจะเตรียมอาหารคาวหวานใส่ปิ่นโตไปร่วมทำบุญ พร้อมทั้งดอกไม้ ธูป เทียน ทวาย และน้ำดื่ม โดยอาหารที่จัดเตรียมจะเป็นอาหารที่ไม่ผิดต่อหลักศาสนาอิสลาม ส่วนชาวไทยมุสลิมจะเตรียมอาหารใส่ปิ่นโตเพื่อมาร่วมทำบุญเช่นกัน เมื่อมาถึงสถานที่ทำพิธี ชาวไทยมุสลิมจะนำอาหารที่เตรียมมาไปวางไว้บริเวณศาลาที่จัดเตรียมไว้ และนั่งรวมกันเพื่อรอทำพิธี ส่วนชาวไทยพุทธก็จะนำปิ่นโตและน้ำไปวางรวมกันยังศาลาที่พระภิกษุสงฆ์นั่งอยู่ และนำดอกไม้ ธูป เทียน ทวาย ที่เตรียมมาไปกราบไหว้บูชาทวดโต๊ะละหมาด (อนุสรณ์หลุมฝังศพของโต๊ะหมุด) และศาลาตาหมอเฒ่า (เป็นบุคคลที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความเคารพนับถือ หลังจากเสียชีวิตจึงได้นำศพไปฝังไว้ที่บริเวณควนสองศาสนาใกล้ ๆ กับหลุมฝังศพของโต๊ะหมุด) ซึ่งชาวบ้านในชุมชนตะโหมดไม่ว่าจะเป็นชาวไทยพุทธหรือไทยมุสลิมต่างให้ความเคารพนับถือ และเมื่อกราบไหว้เสร็จแล้วชาวบ้านทั้งสองศาสนาก็จะมานั่งรวมกันที่บริเวณเจดีย์เก็บอัฐิบรรพบุรุษของตนเอง เพื่อรอประกอบพิธีทางศาสนา โดยชาวไทยมุสลิมจะเริ่มทำพิธีก่อน ขณะที่ชาวไทยมุสลิมทำพิธี ชาวไทยพุทธจะนั่งด้วยความสงบนิ่ง เมื่อการทำพิธีทางศาสนาอิสลามเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะเริ่มทำพิธีทางศาสนาพุทธ ขณะที่ชาวไทยพุทธทำพิธี ชาวไทยมุสลิมก็จะนั่งสงบนิ่ง ซึ่งเป็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาชาวบ้านทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิมจะนั่งรับประทานอาหารและพูดคุยร่วมกัน นอกจากนี้โต๊ะอิหม่ามและพระสงฆ์จะเทศน์หรือพูดคุยหารือร่วมกับชาวบ้านในประเด็นต่าง ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นปัญหา หรือการต้องการความช่วยเหลือ หรือการพัฒนาต่าง ๆ อีกทั้งในการประกอบพิธีทำบุญประเพณีสองศาสนา จะมีการทำบุญด้วยเงินปัจจัยด้วย ซึ่งเงินที่ได้จากการทำบุญจะมีการจัดสรรและมอบให้ทั้งสองศาสนาเพื่อนำไปบูรณะศาสนสถานหรือมอบเป็นทุนการศึกษาให้แก่เด็กที่ด้อยโอกาสในชุมชน และอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เป็นต้น จากนั้นถือว่าเสร็จพิธี

ภาพที่ 2 เสาหลักเมืองตะโหมด หรือ โต๊ะละหมาด

ภาพที่ 3 ศาลาตาหมอเฒ่า

การมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา

สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ การติดต่อประสานงาน การจัดเตรียมอาหาร และการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี โดยเฉพาะการร่วมพิธีกรรมทางศาสนา สำหรับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการเคารพให้เกียรติต่อกันระหว่างสองศาสนา อันนำมาสู่ความเข้าใจและความผูกพันร่วมกันระหว่างสองศาสนา โดยชาวบ้านจะนำบุตรหลานมาร่วมพิธีด้วย ทำให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนา นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านจากชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง รวมไปถึงผู้คนจากพื้นที่ต่างจังหวัด ซึ่งนอกจากความเลื่อมใสศรัทธาแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งคือต้องการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหมด

ประเพณีสองศาสนาที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

ประเพณีสองศาสนาได้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ ประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านทั้งสองศาสนาเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี และนำไปสู่ความร่วมมือของคนในชุมชนทั้งสองศาสนาในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งนอกจากความร่วมมือของผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชนทั้งสองศาสนาแล้ว ยังมีสถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะความเข้มแข็งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงด้านเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการเชื่อมโยงสู่การทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างหลากหลายในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ด้านหลัก ๆ ได้แก่ 1) ด้านการทำเกษตร โดยเฉพาะการทำนา และการผลักดันเกี่ยวกับการเกษตรอินทรีย์ 2) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะน้ำและป่าไม้ ซึ่งได้แก่ การทำฝายชะลอน้ำ และ 3) ด้านกิจกรรมสำคัญทางศาสนา โดยการเข้าร่วมและให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางศาสนาทั้งสองศาสนา ซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนทั้งสิ้น

แนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนาในชุมชนตะโหมด

1. การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีสองศาสนา ไม่ว่าจะเป็น การปลูกฝังทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งเป็นการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น
2. การนำเรื่องราวของประเพณีสองศาสนาไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น สำหรับใช้สอนในสถานศึกษาในชุมชน
3. การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนสองศาสนา เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
4. การประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักประเพณีสองศาสนา

สรุปผลและอภิปรายผล

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างสองศาสนา โดยมีประเพณีสองศาสนาเป็นประเพณีสำคัญที่มีการสืบทอดมายาวนาน เป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับการนับถือบรรพบุรุษ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการทำบุญร่วมกันระหว่างชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ การติดต่อประสานงาน การจัดเตรียมอาหาร และการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี นอกจากนี้ยังมีคนจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอีกด้วย จากการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีสองศาสนา ได้แก่ การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณีสองศาสนา การนำเรื่องราวของประเพณีสองศาสนาไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับชุมชนสองศาสนา และการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักประเพณีสองศาสนา โดยสรุปชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนสองศาสนาที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข บนฐานความสัมพันธ์ที่แนบแน่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานของสุไรยา วานี และมะรอนิง สาแลมิง (2557) ที่พบว่า ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ตำบลทรายขาว งานของพระมหานภดล ปุณฺณสุวฑฺฒโก (2560) ที่พบว่า การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ กระบวนการให้การศึกษาในระดับขั้นพื้นฐานช่วยให้เด็กและเยาวชน ประชาชนเข้าใจ และยอมรับซึ่งความแตกต่างในเรื่องของความเป็นชนกลุ่มน้อย ด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ลัทธิความเชื่อ และงานของยุทธาน นรเชฎฺฐโร และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (2563) ที่พบว่า หลักการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย คือ การอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน เคารพในความแตกต่างของกันและกัน และการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง แม้จะมีลักษณะเฉพาะคำสอนของศาสนาที่แตกต่างกัน แต่ก็มีหลักการที่ใกล้เคียงกัน คือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาตนเอง การเคารพในสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ซึ่งชุมชนตะโหมดเองก็เช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรมีการส่งเสริมและปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในประเพณีสองศาสนา
2. ควรมีการนำแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีสองศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการนำแนวคิดไปปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนพหุวัฒนธรรมอื่น ๆ
3. ควรมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับประเพณีสองศาสนาให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methodology) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)
2. ควรศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีสองศาสนา
3. ควรศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมในประเพณีสองศาสนา
4. ควรเก็บรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านชุมชนใกล้เคียงด้วยเพื่อความหลากหลายของข้อมูล

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าอาวาสวัดตะโหมด โตะอิหม่าม พระภิกษุสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน ชาวบ้าน ชาวบ้านทั้งชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมในชุมชนตะโหมด และหลักสูตรการบริหารและพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ตลอดจนผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ ที่มีส่วนสำคัญทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จไปด้วยความราบรื่น

เอกสารอ้างอิง

- พระมหานกตล ปุณฺณสุวฑฒโก. (2560). *การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร*. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุทธนา นรเชฏฺฐ และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. (2563). *การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย*. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. 7(1), 102-118.
- ไวยา วานี และมะรอนิง สาแลมิง. (2557). *การอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี*. *วารสารการเมืองการปกครอง* [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. 4(1), 204-219.
- อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม. (2559). *ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิต ของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบนพื้นที่บ้านจารย์ อำเภอลำชะ จังหวัดสุรินทร์*. (การวิจัยประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).